

MAKTABLARDA QORAQALPOQ TILI VA ADABIYOTINI O'QITISHDA DARSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Aitenova Ziyada Afinovna

Nukus shahri XTB 38-sonli umumiy ta'lim maktabiniñ ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi, izlanuvchi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7180314>

ARTICLE INFO

Received: 01st October 2022

Accepted: 05th October 2022

Online: 10th October 2022

KEY WORDS

specialist in literature, method, writing, genres, language, training, the process of the lessons, writer, work, theme.

ABSTRACT

This article describes the peculiarities of the study of literary genres and methodological issues in their teaching. In the 21st century, when information on pedagogical science is rapidly updated in the world, the formation of knowledge, skills and abilities of students in academic lyceums and secondary schools of the Republic of Karakalpakstan on the basis of the pedagogical system is a very complex and important task.

Mámleketlik bilimlendiriw standartlariniñ talaplarına muvapiq oqıw rejelerin, baǵdarlamaların, metodikalıq qollanbalardı islep shıǵıw hám ádebiy tálimge qoyılatuǵın talaplar menen ádebiyattı oqıtıwdı jańalawdıñ tiykarǵı baǵdarların hám texnologiyaların kórsetip beriw, pedagogika ilimindegi jańalanıwlar ádebiyattı oqıtıw barısında jańa texnologiyalardı shólkemlestiriw, ádebiy bilimlendiriwdegi ózgerislerdiñ ilimiy, teoriyalıq, estetikalıq hám metodikalıq tiykarların islep shıǵıw hám ádebiyattı oqıtıw ámeliyatınıñ nátiyjeligin támiyinlew, oqıwshılardıñ bilimin tereńlestirip oqıtatuǵın ilimiy-ámeliy texnologiyalar sistemasın hám mazmunın islep shıǵıw zárúr [1.2.3.4.5.6.7.8.9.10].

Qaraqalpaq tili hám ádebiyattı oqıtıwdıñ áhmiyetli mashqalaları boyınsha alımlardıñ kózqarasların salıstırmalı úyreniw talap etiliwi, metodikalıq-teoriyalıq oy-pikirlerdiñ rawajlanıw jónelisin belgilep beriliwi zárúrli

metodikalıq máselelerden esaplanadı [1.2.3.4.5.6.7.8.9.10].

Májburiy bilimlendiriw sistemasındaǵı ádebiy bilim beriwdiñ tiykarı ilimiy maqsetlerdi hám kórkem shıǵarmalar arqalı jaslardı ádep-ikramlılıqqa tárbiyalaw baǵdarı kózde tutiladı. [11.12.13.14.15.16.17].

Qaraqalpaq tili hám ádebiyatın úyretiw arqalı olarda sın kóz qarar penen pikirley alıw kónlikpelerin hám uqıplılıqtı payda etiw kerek. Oqıwshılarda erkin pikirley alıw, dóretiwshilik qábiletiniñ payda bolıwı hám rawajlanıwı ushın imkaniyat jaratıw, olardı hárqanday ruwxıy jaqtan salamat hám kúshli sawatlılıqtı payda etiw, sóz óneri arqalı oqıwshılardıñ insaniylik ideyaların jetilistiriw bolıp tabıladı [18.19.20.21.22.23.24].

Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası pání boyınsha studentlerdiñ bilim hám kónlikpelerine tómendegi talaplar qoyladı: ádebiyattı oqıtıw metodikası haqqında túsiniwke iye bolıwı, metodika boyınsha ámeliy kónlikpelerdi

tereń hám sanalı túrde ózlestiriw kerek [25.26.27.28.]. Ózlestirilgen teoriyalıq bilimdi, úyrengen ámeliy kónlikpe hám tájiriybelerdi ámelde qollana biliw, oqıtıw metodikası boyınsha alǵan bilimlerin ádebiyattanıw iliminiń tarawları menen baylanıstırıw úyrenip barıw, sabaqlardı ótiw boyınsha metodikalıq bilim hám kónlikpelerge iye bolıwı tiyis [29.30.31.32.33.34.35.].

Oqıwshılardıń oy-órisin ósiriwde, olardıń jazba hám awızsha sóz baylıǵın, sawatlılıǵın rawajlandırıwda ádebiyat pániniń wazıypaları hám áhmiyeti úlken [36.37.38.39.40.41.]. *Usı metodikalıq kórsetpelerden paydalanıp tómendegi sabaq úlgileri menen tanıstırıw ótemiz:* **Klass:** 5 B - klass; **2. Pán atı :** Ádebiyat; **3.Sabaqtıń teması:** Gúlaysha Esemuratovaniń ómir joli hám dóretiwshiligi; **5.Waqt:** 45 minut

II. Sabaqtıń maqseti:

Bilimlendiriw: Jazıwshı G. Esemuratovaniń ómiri hám dóretiwshiligi haqqında maǵlıwmat aladı;

• **Tárbiyalıq :** Ata-ananı, hayal-qızlardı húrmetlew hám jániwarlarǵa bolǵan múnasibetin bildiriwge tárbiyalanadı;

• **Rawajlandırıw:** shıǵarmalardı úyreniw arqalı erkin pikirlew kónlikpeleri rawajlandırıladi;

Kompetenciya: K1 Kommunikativlik kompetenciya, K2Xabarlar menen islesiw, K3 Ózin-ózi rawajlandırıw kompetenciya;

III. Sabaqtı qurallandıırıw: 1-qosımsha, slayd 2-qosımsha, 3-qosımsha tarqatpa materiyallar, marker, plakat, proektor, skoch;

Metod : Soraw-juwap, sawbetlesiw, kishi lekciya, toparlarda islesiw;

Sabaq túri: Aralas sabaq

Sabaqtıń barısı

1.Shólkemlestiriw: (2minut).

2.. Ótilgen temanı tákirarlaw: (10minut) 1-qosımsha

3.. Taza tema : (8 minut) (slayd arqalı 2-qosımsha)

Qaraqalpaq prozasınıń belgili wákilleriniń biri G.Esemuratova 1930-jılı 18-fevralda Shımbay rayonında tuwılǵan. Xızmet jolın xalıq aynası-jurnalistik xızmetten

«Jetkinshek», házirgi «Qaraqalpaqstan jasları » gazetalarında, sońınan «Ámiwdarya» jurnalında bólim basqarıwshı, al 1991-jılı «Aral qızları» atamasındaǵı hayal-qızlar jurnalınıń bas redaktori bolıp isledi.

Jazıwshınıń « Dasturqan », «Keste», «Ayday qız», «Qızım, saǵan aytaman»,

«Ana», « Meniń ushın ele balasań », « Jiyren » h.t.b. povest hám shıǵarmaları baspasóz betlerinde jariq kórgen.

Jiyren povestinen úzindi .”Toydan ketken-toyǵa keledi” deytuǵın edi. Ol kishkeneniń qız alǵan toyınan, ketti goy shıraǵım,altınım keledi,keledi! Ózim bolıp, bawırınızǵa basıp ótkir kózlerinen, kúlip turǵan ısıq júzlerinen, mamıq qollarınan ,jipek shashlarınan sıypalap , qayta-qayta súygeysiz !Turdımuratım ushın meniń sizlerge qaldırǵan usı amanatım, umıtpań !Umıtpań !- dep ejelep ,jalınıp atır,jalınıp atır. Jáne sózlerin bólip-bólip,entigip, tınbay Turdımurat aǵamdı ayta beredi,ayta beredi.

4. Ótilgen temani bekkemlew: (20minut)

Toparlarda islesiw (3-qosımsha)

Tapsırma : Beriilgen tekst mazmunı menen tanısw hám erkin pikir bildiriw

Prezentaciya

Sabaqtı juwmaqlaw ham bahalaw: (4minut) Oqıwshlar búgingi sabaqta nelerdi bilip aldınız? G.Esemuratova dóretieshiliginde qaysı temalar orın alǵan?

Toparlarda islesiwde nelerdi úyrendiniń? Muǵallimniń sabaq boyınsha juwmaǵı hám oqıwshılardı bahalaw;

5. Úyge tapsırma beriw: (1minut)
Gúlaysha Esemuratovaniń « Jiyren » povestin oqıw (sabaqlıqta 147-153-betler)

1 - qosımsha

1-topar ushın	2-topar ushın
<p>Turdimuratım urısqa ketken waqıtta sen kishilew ediń.Soń-soń umıttı ma degenim goy!</p> <p>-Basqa umıtsa da men umıtqanıń joq,umıtpaymanda ! Inanbasań sondaǵı waqıyalardıń bárin-bárin aytıp bereyin be?</p> <p>-Qáne, aytsa shıraǵım,ulım haqqında ólgenshe esitsem jalıqpayman,-dep apam tınıǵıp tuńlamaqshı bolıp ásten kózin jumdı.</p> <p>-Apam Turdimurat aǵam haqqında qansha aytsam,tuńlawǵa sonsha qushtar. Men apamniń iqlasına bola kórgenlerimdi aqırınlap baslay berdim.</p>	<p>Men mektepke baratuǵın jılı Turdimurat aǵam maǵan kúnnen burın túr qálem,súwret,salatuǵın dápter ,kitaplar ákelip qoydı.Mektepke há dep qádem taslaǵan kúnnen baslap meni ózi jetelep aparıp –ákeliwdi úrdiske aylandırdı .Al Jiyren atına saylap ot orıwdı úyretti.Dáslepki kúnlери otka qosıp shunataıymdı orıp alǵanımda qısqınanına shekem umıtqanıń joq.</p>

10-klass oqıwshılarına baǵdarlamada berilgen «Terminler hám kásipke baylanıslı kásip óner leksikasınıń stillik qollanıwı» degen temanı úyretiw áhmiyetli máselelerdiń biri. Sabaq barısında bul tema boyınsha oqıwshılardıǵa tómendegi maǵlıwmatlardı beremiz:

Turmısta kásiplik tarawlar kóp. Hárqanday kásip sol tarawǵa tán kásiplik atamalarǵa iye. Olardıń barlıǵı da sózlik quramınıń baylıǵın támiyin etedi. Kásipke baylanıslı sózler ulıwma kópshilikke tanımalı da, sonıń menen birge, ulıwma kópshilikke tanıs emes, tek ǵana sol kásip penen shuǵıllanıwshı adamlar ushın tanımalılıqqa iye bolıp ta keliwi múmkin. Máselen, diyqanshılıq isleri tarawında qıytaq, gúlshe usaǵan egislik jerlerdiń

kólemlik ózgesheliklerin ańlatatuǵın sózler ushırasadı. Qurılıs kásibi tarawında sol kásip tarawında belgili uǵımlardıń atamaları retinde qollanılatuǵın sózler bar. Hárbir adam óz ana tilinen yamasa ózi úyrengen tilden sol tildiń talaplarına muwapıq paydalanıw kónlikpesine iye boladı. Sol kónlikpe kóp zamanlar dawamında áwladtan-áwladqa ótip kiyatırǵan insaniy pikir júrgiziw hám oylaw dástúrleriniń hárbir adamda tákirarlanıwshı jeke belgilerine súyenedi. Oqıwshılardıń jaslıqtan málim bir tildе sóyley alıwı tábiyiy jeke hám obyektiv qábilet esaplanadı. Sol sebepli de sóylew mádeniyatı tarawı adamlardı ulıwma sóylewge, belgili til quralı járdeminde pikir almasıwǵa úyretiw wazıypasın názerde tutpaydı. Sebebi insanniń óz ana tilinde

sóylew alıw qabileti áwelden bar bolǵan tábiyǵıy sezim. Sóylew mádeniyatı ulıwma ana tilinde emes, bálki jámiyet aǵzalarınıń ana tilinde mádeniyatlı sóyley alıwına úyretiwdi názerde tutadı. Tildiń bunday forması, bir milliy tilde sóylewshi jámiyetlik toparlardıń barlıǵı ushın ortaǵ bolǵan til ádebiy tili bolǵanlıqtan, sóylew mádeniyatı ushın gúres – bul adamlardıń óz-ara hárqanday pikir alıswdı mádeniyatlastırw ushın gúres emes, bálki pútkil millet aǵzaları ushın birden-bir til bolǵan ádebiy tilde durıs pikir almasıw ushın gúresten ibarat.

Ruwxıy-aǵartıwshılıq isler, shaqırıq hám úgit-násiyat jumısları kópshilik

arasında hár túrli sáwbetlesiwler shólkemlestiriw, jámiyet aǵzaların qızıqtıratuǵın temalarda bayanatlar oqıwda sheshenlerdiń aldında úlken wazıypa turadı.

Ritorika- ilimiy terminalogiyada oratorlıq óneri mánisin ańlatadı. Ritorika oratorlıq óneriniń teoriyalıq tiykarları haqqında pán, sonday-aq bul tarawǵa baylanıslı máselelerdi anıqlawshı ilimiy izertlew hám metodikalıq islerge de baylanıslı qollanıladı. Bul panniń payda bolıwı hám rawajlanıw tariyxı uzaq dáwirlerge barıp taqaladı.

References:

1. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы. – Ташкент: Саностандарт, 2018. – Стр.336.
2. Юсупов К.А. Методика преподавания каракалпакской литературы в академических лицеях. (монография). Нукус: Каракалпакстан, 2019. Стр. 112
- 3.Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. №1.- P.P.349-354.
- 4.Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // Academicia. An International Multidisciplinary Research Journal (India). (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).
5. Yusupov K.A. Curricula for teaching karakalpak literature. // Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal <https://saarj.com>. Academicia ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 5, May 2021, Стр. 1069-1074. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492, 10.5958/2249-7137.2021.01525.1
6. Yusupov K.A. Scientific and methodological problems of studying karakalpak literature. //Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR) <https://www.tarj.in>. ISSN: 2278-4853 Vol 10, Issue 5, May, 2021. Стр. 585-590. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.699. 10.5958/2278-4853.2021.00451.1
7. Yusupov K.A. Problems of artistic psychologism in Karakalpak prose. Philosophical Readings XIII.4 (2021), pp.2054-2060.2054 10.5281/zenodo.5584439. Info@philosophicalreadings.org
8. Юсупов К.А. Научно-методических основы преподавания каракалпакской литературы. Internaional Scienfiic Jounal Theoretical & Applied Scieence p-ISSN: 2308-4944 (print) e- ISSN:2409-0085 (online) Year: 2021 Issue: 11. Pp. 362-371. <http://T.Science.org>.
9. Yusupov K.A. Teaching students the methods of artistic depiction in Karakalpak prose. // Journal of Hunan University (Natural Sciences). Vol. 49. No.04.April 2022. Page - 590-603.